Sigl, Jiří; Vokolek, Vít

Výzkum Velkého náměstí v Hradci Králové : (Dr. M. Richterovi k 60. narozeninám)

Archaeologia historica. 1992, vol. 17, iss. [1], pp. 83-90

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/139983
Access Date: 12. 12. 2024
Version: 20241110

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Výzkum Velkého náměstí v Hradci Králové

(Dr. M. Richterovi k 60. narozeninám)

JIŘÍ SIGL—VÍT VOKOLEK

Dosavadní archeologický výzkum starého jádra Hradce Králové většinou probíhal v prostoru domovní zástavby (Richter—Vokolek 1975, 1977). Plocha Velkého náměstí, kde bylo možno očekávat neporušené vrstvy, nám z důvodů živých komunikací nebyla přístupna. Až v roce 1990 je ve východní polovině Velkého náměstí, před čp. 142—147 (obr. 1 a 2), hlouben průkop pro kanalizaci. Průkop probíhal v těsné blízkosti dnešního chodníku, ve vozovce, zhruba ve směru Z—V. Následným výzkumem jsme mohli dokumentovat severní a jižní profil výkopu v celkové délce 81,5 m (obr. 3). Současně byly jednotlivé vrstvy vzorkovány a to zásadně do hloubky 10 cm, bez ohledu na bohatost nálezů.

Zjištěná situace poprvé umožnila nahlédnout do složité situace osídlení nezastavěného hradeckého návrší v místech dnešního náměstí. Předpokládali jsme zde především neporušené vrstvy pravěké a hradištní. Proto je do určité míry překvapením objev bohatých středověkých vrstev, nejen se zahloubenými objekty, ale i s povrchovými dřevěnými stavbami.

Pomineme-li pravěké vrstvy z pozdní doby kamenné a lužické kultury, nejstarší vrstvy náleží střední době hradištní, tedy období konce 9. a průběhu 10. století. Slovanské vrstvy v zastavěných částech jsou nejvíce poškozeny pozdějšími terénními úpravami. I v prostoru náměstí se dochovaly pouze segmenty vrstev a spodků zahloubených objektů a kůlových jamek (S profil — vrstvy 36, 46, 55, 56, 61 — obr. 3). Přes tato zjištění lze předpokládat, podobně jako na jiných hradištích z tohoto časového horizontu, že obytné chaty a další hospodářské objekty se soustřeďovaly především v blízkosti vnitřní paty fortifikace.

Hradištní vrstvy neobsahovaly početný soubor keramiky, přesto jsou zjištěné fragmenty keramiky pro východočeskou oblast typické. Keramický materiál obsahuje bohatou příměs slídnatého materiálu, nejčastější výzdobou je jemná vícenásobná vlnice provedená hřebenem, často v kombinaci s vícenásobným šikmým kolkem. Okraje jsou jednoduché, ven vyhnuté, oble ukončené či seříznuté (obr. 4: 1—5).

Na vrstvy ze střední doby hradištní bezprostředně nasedají vrstvy a zahloubené objekty s keramikou, které klasifikujeme jako mladohradištní s tím, že přesahují do 12. století. Zatím nedovedeme jednoznačně rozlišit keramickou náplň století 11. a 12. V tomto horizontu probíhá prakticky neporušená vrstva celým severním profilem (vrstva 8, 35), ze které vybíhají zahloubené objekty (A, C, D). Vzhledem k charakteru vrstev lze soudit, že prostor náměstí byl součástí sídlištní plochy přemyslovského hradiště. Zahloubené objekty představují mělké jámy bez možnosti bližší interpretace. Jen v objektu A byly ve dně zjištěny kůlové jamky. Existenci nadzemních staveb signalizují další kůlové jamky vycházející z vrstvy (27), na přítomnost ohnišť ukazují souvislé vrstvy uhlíků na bázi této vrstvy (obr. 3).

Vedle zvířecích kostí, vrstvy obsahovaly převážně zlomky keramiky, daleko v hojnějším počtu než vrstvy středohradištní. Keramika bezprostředně nava-

zuje typem okrajů na předchozí hradištní tradice, mění se však technologie výroby keramiky. Výpal je tvrdší, nádoba získává šedý povrch. Výzdoba na podhradlí je často plastická, doplňovaná řadami vícenásobných nebo jednoduchých kolků. Vlnice ztrácí svou jemnost, v mladší fázi se objevuje hlavně jednoduchá široká vlnovka. Zvyšuje se variabilita okrajů a na vnitřní straně okrajů se

Obr. 1. Hradec Králové, Velké náměstí. Pohled na výkop pro kanalizaci od V (foto J. Beneš).

občas objevuje prožlábnutí. Proti předchozímu období se zvětšuje objem nádob (obr. 4: 6—20).

Největší mocnosti dosahovalo souvrství náležející již vrcholnému středověku, rozhraní 12. a počátku 13. století. Zvláště v 1. čtvrtině 13. století byly ve zkoumaném úseku hloubeny nejen jámy hospodářského charakteru (obj. E, F), ale i povrchové stavby sloužící obytným potřebám (obj. I). Tyto vrstvy jsou místy silné až 0,5 m, což dovoluje některé úseky interpretovat jako vyrovnávací (vrstvy 42 a 53). Nasvědčuje tomu také příměs starších nálezů (obr. 3).

Zjištěnou nadzemní stavbu (obj. I) obytného charakteru jsme mohli prozkoumat plošně jen v omezeném úseku (š. — 1,5 m). Dobře se zachovala dřevěná podlaha ze širokých dubových fošen, která byla izolována od mokrého prostředí vrstvou dřevěných štěpin a hnoje (vrstva 68). Stavební detaily nebyly zachyceny, protože okrajové partie narušily novodobé kanalizační výkopy. Keramický materiál nad dřevěnou podlahou (vrstva 69) datuje stavbu a blízké zahloubené objekty před polovinu 13. století, spíše do 1. čtvrtiny (obr. 5: 1—16). Výrazný nárůst vrstev byl způsoben hromaděním odpadků, často do souvislé vrstvy hnoje. Zjištěná situace ve zkoumaném úseku dokládá, že východní část Velkého náměstí na začátku 13. století, kdy nápadně vzrůstá sídlištní aktivita, jako náměstí nebo tržiště ještě nesloužilo. Přesto považujeme za nutné zdůraznit, že tyto středověké vrstvy západním směrem, tedy k nejvyššímu místu návrší nápadně slábnou.

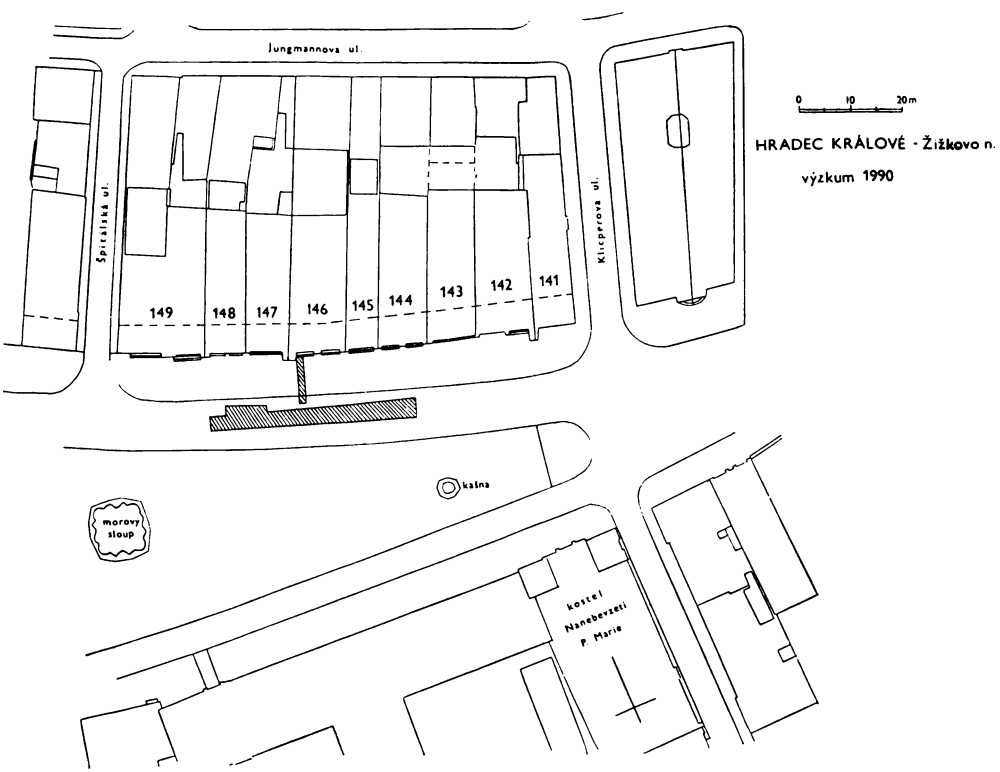

Obr. 2. Hradec Králové, výsek Velkého náměstí s místem záchranného výzkumu — půdorys.

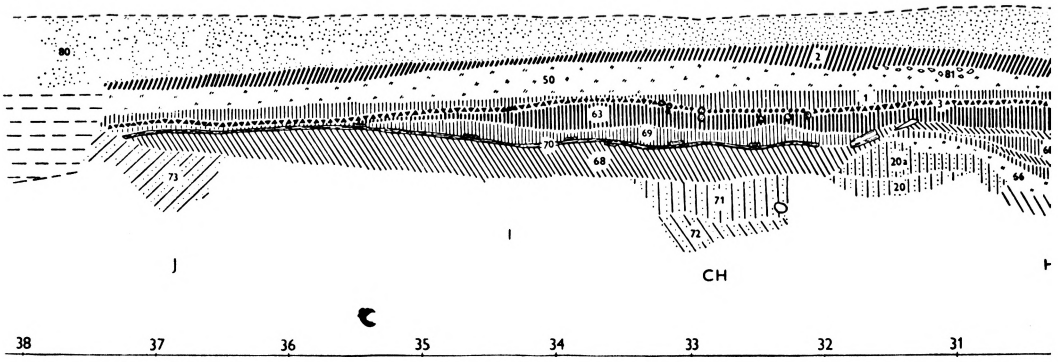

Obr. 3. Hradec Králové, Velké náměstí. Úseky severního profilu.

V tomto popsaném horizontu náležejícímu na počátek 13. století je typická velká variabilita vzhůru vytažených okrajů, různě formovaných. Poměrně časté, bereme-li hradeckou keramiku jako celek, jsou v našem souboru deriváty kalichovitých okrajů. Jednoduché okraje, které byly bohatě zastoupeny v předchozích horizontech, se zde vyskytují zcela ojediněle. Základním výzdobným motivem je jednoduchá vlnice, nebo šikmé záseky na podhrdlí převážně v kombinaci s vodorovným rýhováním, které jde až do spodní poloviny nádoby. Pokud se týče technologie keramiky, je tvrdě vypálená, převažuje tenkostěnné zboží, které je zbarveno ve spektru od šedé do šedočerné. Zvyšuje se variabilita hrnčířských značek na dnech nádob, které v předchozím období byly zastoupeny pouze jednoduchým důlkem (obr. 5: 1—16).

Jedním z významných zjištění záchranného výzkumu je objevení úpravy povrchu dnešního Velkého náměstí. Na provedené planýrce vrstev (42 a 63) byla odkryta vrstva drobného kamene — štětu (3 — obr. 3), který všechny výše popsané vrstvy a objekty bezpečně překrývá. Početné zlomky keramiky z vrstev 42 a 63 a povrchu štětu (vrstva 3) dokládají, že k této úpravě došlo ještě v 1. polovině 13. století (obr. 5: 17—33). Tento náš předpoklad rovněž dokládá absence bílého, červeně malovaného kolonizačního zboží. Zároveň se domníváme, že jde o jeden z prvních projevů vznikajícího města spojeného s počátky parcelace, vymezením tržního prostoru atd. Od této doby prostor Velkého náměstí sloužil v celém rozsahu svému účelu. Povrch původního štětu se postupně zabahňoval, a proto následovaly lokální úpravy zabahněných a prokleslých míst dřevěnými hatěmi. Na povrchu štětu nalezeny celé nebo zlomky železných podkov a dalších předmětů.

Mezi štětem a současnou kamennou dlažbou, nepočítáme-li vrstvy písku, je maximálně 40 cm silné souvrství tmavě bahnitých vrstev, často prokládaných vodorovně kladenými dřevěnými trámy (obr. 3). Předpokládáme, že tyto vrstvy vznikaly od 2. poloviny 13. do 15. století, kdy je k roku 1513 doloženo prvé dláždění náměstí (Anonym 1868—1869, 475). Trámy představují zbytky přístřešků sloužících k tržní činnosti. V těchto vrstvách máme již doloženu bílou, červeně malovanou keramiku.

V závěrečné fázi výzkumu jsme v délce 9 m sledovali výkop odbočky kanalizace do domu čp. 146 (obr. 2). Celá centrální část pod dlažbou chodníku byla do hloubky 100—150 cm narušena výkopy pro inženýrské sítě. Mezi jednotlivými narušeními, především však pod nimi, jsme sledovali neporušené souvrství jak pravěkých, tak zejména středověkých vrstev, kde na povrchu lužické vrstvy byly nalezeny ojedinělé středohradištní střepy. Souvislá vrstva zachy-

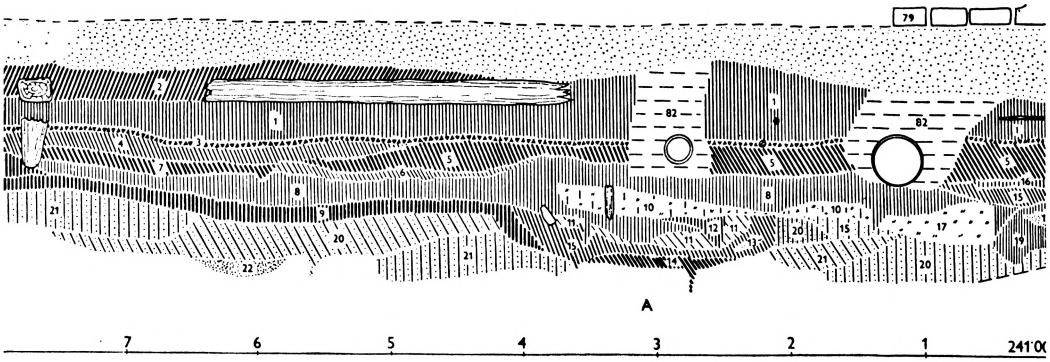

cena nebyla. Nad pravěkou vrstvou byla vrstvička s nálezy ze 12. století s možným počátkem ve století předchozím. Následující vrstvy náležejí stejnému horizontu jako v průkopu na náměstí, tedy počátku 13. století. Ve východním profilu byl zjištěn i zahloubený objekt. Vrstva štětu a hatí končí prakticky v místech dnešního obrubníku chodníku. Tento fakt, dále zbytky dřevěných staveb před čp. 142, hnojovité vrstvy v jejich těsné blízkosti, nasvědčují tomu, že alespoň na počátku existence města šla původní zástavba přibližně 8 m od dnešního průčelí domů do prostoru náměstí.

Výzkumem na Velkém náměstí jsme mohli poprvé nahlédnout ve větším rozsahu na osídlení tohoto místa. Na pravěké osídlení nasedá až vrstva ze střední doby hradištní. Od té doby prochází osídlení bez přerušení do 1. poloviny 13. století, kdy nárůst vrstev je ukončen a prostor upraven pro funkci, které slouží doposud. Rozlehlost náměstí dává dobrý předpoklad pro sledování neporušených vrstev při dalších případných odkryvech.

Literatura

ANONYM 1868 69: Památky archeologické VIII, 475.
RICHTER, M.—VOKOLEK, V. 1975: Hradec Králové na počátku dějin. Hradec Králové. — 1977: Počátky Hradce Králové ve světle archeologických výzkumů, in: Středověká archeologie a studium počátků měst. Praha. 13—27.

Zusammenfassung

Erforschung des Großen Marktes in Hradec Králové
(Zum 60. Geburtstag Dr. M. Richters)

Die bisherige archäologische Erforschung des alten Kerns von Hradec Králové (Königsgrätz) verlief meistens im Bereich der Hausbebauung (Richter—Vokolek 1975, 1977). Die Fläche des Großen Marktes, wo man unbeschädigte Schichtkomplexe erwarten konnte, war wegen der strapazierten Kommunikationen für Archäologen nicht zugänglich. Erst 1990 wurdein der östlichen Hälfte des Großen Marktes vor den Häusern Konskriptionsnummern 142—147 (Abb. 1 und 2) ein Graben für Kanalisation getieft. Dieser Graben verlief in der Straße in unmittelbarer Nähe des heutigen Gehsteiges ungefähr in WO-Richtung. Auf der Grundlage der nachfolgenden Rettungsgrabung konnte man das nördliche und südliche Profil des Grabens in der Gesamtlänge von 81,5 m (Abb. 3) dokumentieren. Gleichzeitig wurden von einzelnen Schichten Proben genommen.

Übergeht man die urzeitlichen Schichten aus der späteren Steinzeit und der Zeit der Lausitzer Kultur, gehören die ältesten Schichten zur mittleren Burgwallzeit, sie

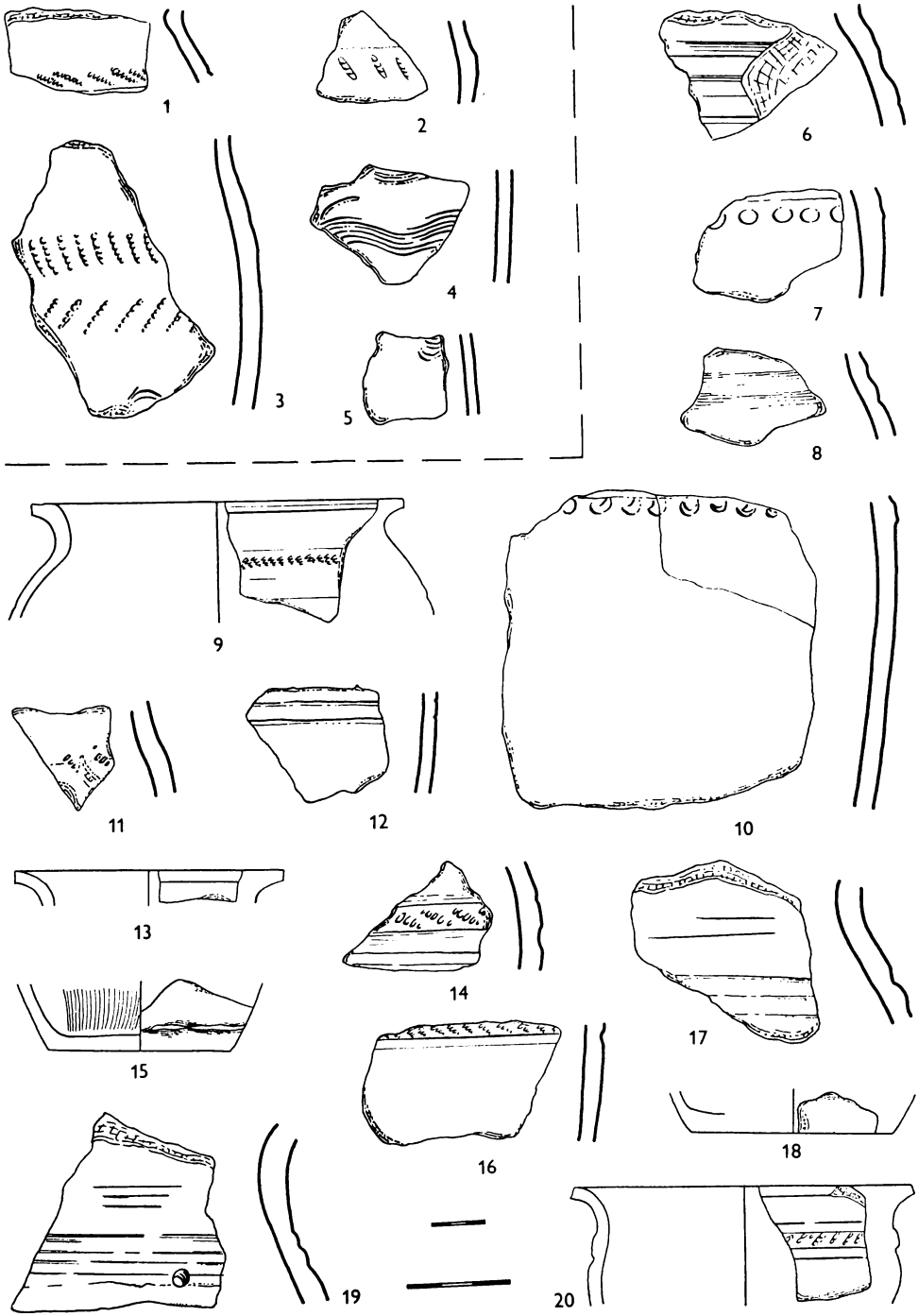

Obr. 4. Hradec Králové, Velké náměstí. 1—5 zlomky keramiky ze střední doby hradištní; 6—20 zlomky keramiky z 11.—12. století (kreslil V. Vokolek).

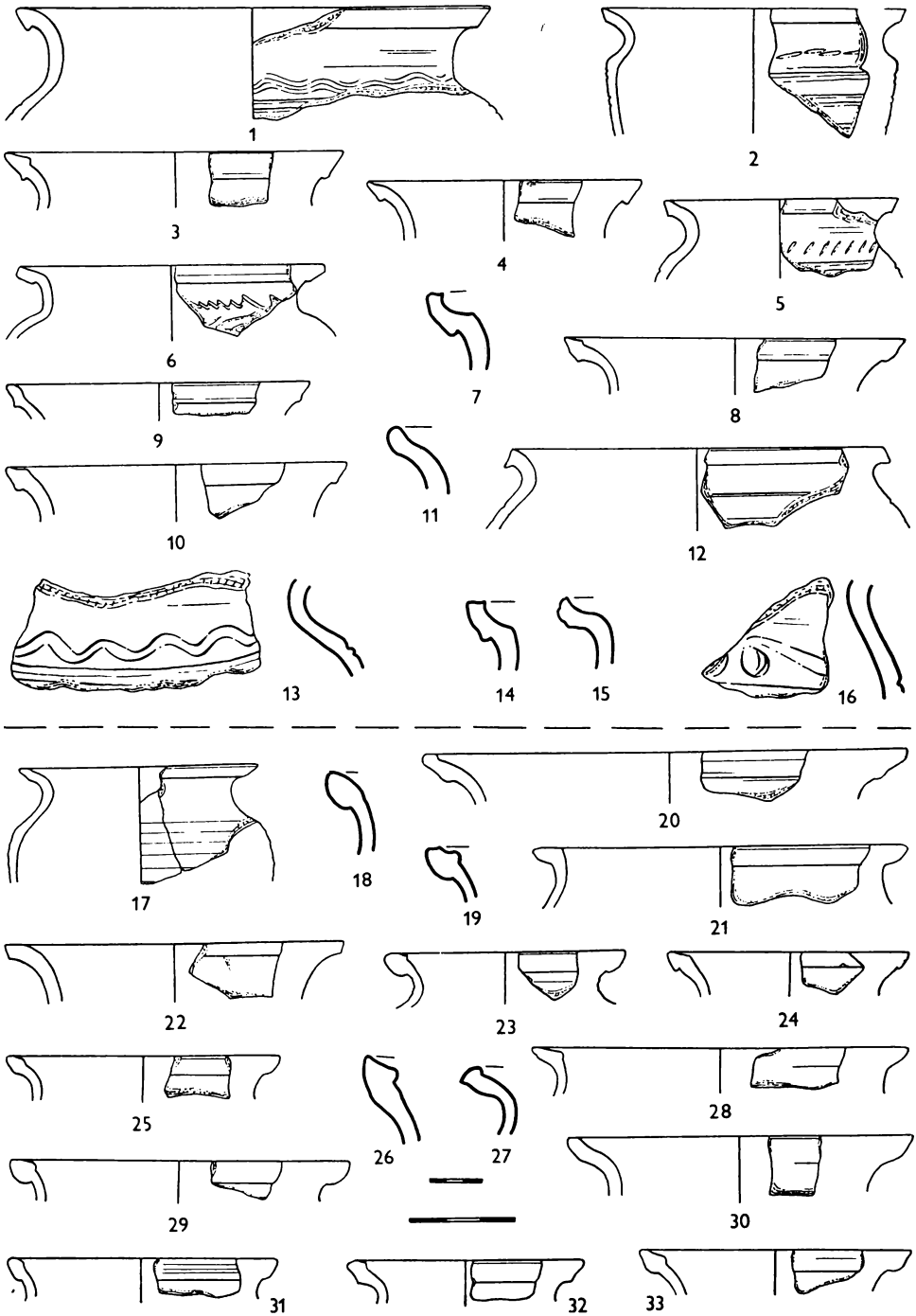

Obr. 5. Hradec Králové, Velké náměstí. 1—16 zlomky keramiky z počátku 13. století; 17—33 zlomky keramiky z poloviny 13. století (kreslil V. Vokolek).

stammen also vom Ende des 9. und aus dem 10. Jahrhundert (Abb. 4). Die slawischen Schichten in bebauten Teilen sind durch die späteren Geländeherrichtungen am meisten beschädigt. Im Bereich des Marktes blieben nur Segmente der Schichten und Unterbauten von eingetieften Objekten und Pfostenlöcher (N-Profil — Schichten 36, 46, 55, 56, 61 — Abb. 3) erhalten.

Auf die Schichten aus der mittleren Burgwallzeit setzen unmittelbar Schichten und eingetiefte Objekte mit Keramik auf, die man als jungburgwallzeitliche Schichten klassifiziert, wobei diese in das 12. Jh. hinausgehen. Bisher kann man die keramische Füllung des 11. und 12. Jh. nicht unterscheiden (Abb. 4). In diesem Horizont verläuft eine praktisch unbeschädigte Schicht durch das ganze nördliche Profil (Schicht 8, 35), aus der eingetiefte Objekte (A, C, D) auslaufen. Im Hinblick auf den Charakter der Schichten kann man vermuten, daß der Bereich des Marktes Bestandteil der Siedlungsfläche des přemyslidischen Burgwalls war (Abb. 3).

Die größte Mächtigkeit erreichte der bereits in das hohe Mittelalter (Ende des 12. und Anfang des 13. Jh.) gehörende Schichtkomplex. Insbesondere im 1. Viertel des 13. Jh. wurden im durchzuforschenden Abschnitt nich nur Gruben von wirtschaftlichem Charakter (Objekte E, F) getieft, sondern auch ebenerdige den Wohnbedürfen dienende Bauten (Objekt I) gebaut. Diese Schichten sind bis 0,5 m mächtig, was einige Abschnitte als Ausgleicheschichten zu interpretieren erlaubt. (Schicht 42, 53). Darauf weisen auch Beimischungen von älteren Funden hin. Der festgestellte ebenerdige Bau (Objekt I) vom Wohncharakter konnte nur im begrenzten Bereich (Breite 1,5 m) flächlich erforscht werden. Gut erhalten blieb der Holzfußboden aus breiten Eichenbrettern, der von der nassen Umgebung durch eine Schicht von Holzspänen und Mist isoliert wurde (Schicht 68 — Abb. 3). Die Baudetails wurden nicht festgehalten, weil die Randpartien durch neuzeitliche Kanalisationsaushübe beschädigt wurden. Das keramische Material oberhalb des Holzfußbodens (Schicht 69) datiert den Bau und die nahen eingetieften Objekte vor die Mitte, oder eher in das 1. Viertel des 13. Jh. (Abb. 5). Die ermittelte Situation belegt, daß der östliche Teil des Großen Marktes anfangs des 13. Jh., als die Siedlungsaktivität auffallend anwuchs, noch nicht als Marktplatz diente.

Eine der bedeutenden Ermittlungen der Rettungsgrabung ist die Entdeckung der Oberflächengestaltung des heutigen Großen Marktes. Auf der durchgeführten Planierung der Schichten (42 und 63) wurde eine Schicht aus kleinen Steinen — Sturzpflaster (3 — Abb. 3) freigelegt, die alle oben beschriebenen Schichten und Objekte überdeckt. Zahlreiche keramische Bruchstücke von den Schichten 42 und 63 sowie von der Sturzpflasteroberfläche (Schicht 3) beweisen, daß es zu dieser Herrichtung noch in der 1. Hälfte des 13. Jh. gekommen ist (Abb. 5). Diese unserseitige Voraussetzung wird auch durch die Absenz der weißen rot bemalten Ware belegt.

Zwischen dem Sturzpflaster und dem derzeitigen Steinpflaster — wenn man die Sandschichten übergeht — befindet sich ein max. 40 cm breiter Schichtkomplex von dunklen schlammigen Schichten, die häufig durch horizontal gelegene Holzbalken durchgelegt sind (Abb. 3). Man setzt voraus, daß diese Schichten seit der 2. Hälfte des 13. Jh. bis zum 15. Jh. entstanden. Die Balken stellen überreste der zur Markttätigkeit dienenden Schutzdächer dar. In der Schlußphase der Untersuchung wurde die Aushebung für eine Abzweigung der Kanalisation in das Haus Konstkr. — Nr. 146 in der Länge von 9 m verfolgt (Abb. 2), wo auf der Oberfläche der Lausitzer Schicht eine kleine Schicht mit Funden aus dem 11.—12. Jh. lag. Weitere Schichten gehören demselben Horizont wie im Hauptgraben auf dem Markt an, also dem Anfang des 13. Jh. Im östlichen Profil wurde auch ein eingetieftes Objekt festgestellt. Die Schicht von Sturzpflaster und Reisigbündeln endet an der Stelle des heutigen Gehsteigsaumsteines. Dieser Fakt und ferner die Überreste von Holzbauten vor dem Haus Konskr. — Nr. 142. sowie Mistschichten in deren unmittelberer Nähe beweisen, daß die ursprüngliche Bebauung mindestens am Anfang der Stadtexistenz ungefähr 8 m von der heutigen Front der Häuser in Richtung zur Marktmitte verlief.

Abbildungen:

1. Hradec Králové, Großer Markt. Ostanblick des Grabens für Kanalisation.
2. Hradec Králové, Ausschnitt des Großen Marktes mit der Stelle der Rettungsgrabung — Grundriß.
3. Hradec Králové, Großer Markt. Abschnitte des nördlichen Profils.
4. Hradec Králové, Großer Markt. 1—5 Bruchstücke der Keramik aus der mittelren Burgwallzeit; 6—20 Bruchstücke der Keramik aus dem 11.—12. Jh. (gezeichnet von V. Vokolek).
   13. Jh.; 17—33 Bruchstücke der Keramik von der Mitte des 13. Jh. (gezeichnet von V. Vokolek).